

HAKİKATİ KEŞFETMENİN YOLU OLARAK YÖNTEMLİ DÜŞÜNME

Yakup KAHRAMAN*

ÖZET

Modern epistemolojinin en önemli niteliklerinden birisi nicelleştirmedir. Bu nicelleştirmenin temeli ise hiç şüphesiz matematik-geometri biliminin felsefi konularda içselleştirilmesidir. 17. Yüzyıl ile birlikte matematik-geometri temelli doğa bilimlerinin gelişmesi ve insan yaşamı üzerindeki etkisi filozofların kuramsal zeminini değiştirmesine yol açmıştır. Böylelikle felsefi sistemlerin bu bilimlere göre kurgulandığını görmekteyiz. Bu teorik kurgunun en önemli belki de sistematik olarak başlangıç noktası Descartes'tir. Bu çalışma Descartes'in matematiği felsefi sisteminin içerisine nasıl yerleştirdiğini ve bunun sonucunda ortaya çıkan refleksiyonu ele almaktadır. Descartes'in ortaya koyduğu teorik kurgunun en önemli yönlerinden birisi felsefi düşüncenin yöntemsiz herhangi bir sonuç ortaya koyamayacağı fikrinin yerleşmesidir. Bu şekilde felsefi düşünme ve yöntem arasında doğru orantı olduğu fikri yaygınlaşmıştır. Bu fikir hem rasyonel metafiziğin kökenini oluşturmuş hem de sonraki yüzyıllarda pek çok felsefi yapılanmaya ilham kaynağı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nicelleştirme, Yöntemli Düşünme, Hakikat, Descartes.

SYSTEMATIC THINKING AS A WAY OF DISCOVERING TRUTH

ABSTRACT

One of the most significant qualities of modern epistemology is quantification. The basis of this quantification is undoubtedly internalization of the science of mathematics and geometry in philosophical subjects. In the 17th century, the development of natural sciences and the effect on human being have caused philosophers to change theoretical ground. Hereby, it is seen that the philosophical system has been built according to these sciences. The most important or maybe the initial point of this theory is Descartes. This study deals with how Descartes has integrated mathematics into the philosophical system and reflection as a result of this integration. One the most important aspects of the theoretical construct which Descartes has put forward is that philosophical thought cannot reveal a conclusion without a method. In this manner, it has been widespread that there is a direct proportion between philosophical thought and method. This idea has both created an origin of rational metaphysics and has been direct been an inspiration to philosophical construction in following centuries.

Key Words: Quantification, Systematic Thinking, Truth, Descartes

*Doç.Dr., Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), <http://flsfdergisi.com/>
2018 Güz/Autumn, sayı/issue: 26, s./pp.: 79-93.
ISSN 2618-5784

Makalenin geliş tarihi: 24.07.2018
Makalenin kabul tarihi: 08.11.2018

Giriş

Matematik biliminin en önemli yönlerinden birisi olan nicelleştirme, insanın varlık ve yaşama ait pek çok konuda tanımlamalar yapabilmesine ve kendisine burada bir koordinat belirlemesine imkân sağlamaktadır. Bundan dolayı matematik bilimi ilkçağdan itibaren pratik sorunların ortadan kaldırılması ve varlığa ilişkin olay ve olguların kurgusal zemini için kullanılmıştır. Hem fiziksel dünyanın anlaşılması ve tasvir edilmesi hem de tarım, mimari, tarih, sanat, astronomi ve edebiyat dahil olmak üzere pek çok bilim dalının yardımcı kaynağı olarak matematik bilimini görmekteyiz. Örneğin, eski Mısır’da her yıl Nil nehrinin taşması sonucu tarlaların sınırlarının yeniden belirlenebilmesi işi için ortaya çıkan bilirkişi mesleğiyle birlikte, bu kişiler, sayılar ve büyüklükler arasında bağlantılar kurmak zorunda kalmışlar, böylece Mısırlılar matematik biliminden faydalanmışlardır.¹ Ptolemeus, *Geographike Syntaxis* adlı eserinde dünyayı haritalamaya çalışmış ve matematik bilimine dayalı olarak o zamana kadarki en geniş çapta koordinat sistemini oluşturmuştur.² Çinliler ikinci yüzyılda haritacılık ve tarih cetvelleri hazırlarken temel koordinat sistemine benzer bir yapı ve negatif sayıları kullanmıştır.³

Rönesans ve reform hareketlerinin başlangıcı ile birlikte matematik bilimlerin alanı genişlemiştir. Bu bağlamda en önemli örnek olarak verebileceğimiz Leonardo da Vinci, ayrı disiplinler olarak görülmeyen sanat, mimari ve mühendislik alanlarında çalışmalar ortaya koymuştur. Henüz dinamik yasalarının oluşturulmamış olmasından dolayı, hemen hemen her türlü amaç için çizmiş olduğu makineler kâğıt üstünde kalmış olsa da, bilim dünyasına, doğanın işleyişinin makinelerle ve dolayısı ile matematikle açıklanabileceği düşüncesini kazandırmıştır.⁴ Diyebiliriz ki modern düşüncenin başlangıcı ile birlikte matematik biliminin işlevselliğinde artış olmaya başlamış, özellikle de fiziksel dünyanın işleyişinin tasvir edildiği önceki dönemlerden farklı olarak bu fiziksel dünya açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece modern düşünce ile birlikte tüm varoluş yeniden kurgulanmaya başlanmış, adeta matematik bir estetik ile varlığa yaklaşım moda haline gelmiştir. Matematiğin bu yeni kullanım tarzı pratik yaşamı da etkilemiş, ticaretin gelişmesi, sömürgeleştirmenin başlaması, coğrafi keşifler, gemicilik,

¹ Carl B. Boyer, *History of Analytic Geometry*, Dover Publication, New York, 2004, s.1.

² Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi*, TÜBİTAK, çev. Eklemeddin İhsanoğlu, Feza Günergun, Ankara, 2003, s.134.

³ Colin A. Ronan, *a.g.e.*, s.166

⁴ J.D. Bernal, *Tarihte Bilim*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2008, s.344

yer ölçümü ve haritacılıktaki pratik matematiksel tekniklerin önemini de arttırmıştır. Statik, hidrostatik, ve kinematik gibi alt dallara ayrılabilir matematiksel mekanik bilimi bu dönem boyunca dikkate değer değişimlere uğramıştır. Kuşatmalara ustaca karşılık verilmesi, toplara dirençli kaleler ve toprağın ıslahı, kanal inşaatı veya sadece devletin mali amaçları doğrultusunda yapılan yer ölçümü gibi muhtelif mühendislik projeleri modern dönem Avrupa’sının başlangıcında hem matematikçilerin statülerinin yükselmesine hem de soylu sınıfın matematiğe gösterdikleri ilginin artmasına neden olmuştur.⁵

Matematik bilimindeki bu prestij artışı modern dönemi öncesinden ayırmış ve fizik tasavvurunda çarpıcı değişmelerin gerçekleşmesiyle sonuçlanmıştır. Bu değişimlerin temeli doğanın matematik yoluyla anlaşılmağa başlanmasıdır. Matematikçiler bu değişimi gerçekleştirmek için deneyi kullanmışlardır. Takip ettikleri yöntem belirli bir gaye için özellikle tasarlanan deneylerle ispatlanmış bilgiler elde etmektir. Böylece matematik uygulayıcıların çabalarıyla fiziksel dünyanın dakik bir biçimde gözlenmesi ve ölçülmesini sağlayacak deneysel yöntem tesis edilmeye başlanmıştır.

Matematik bilimleri, doğa felsefesi, fizyoloji, anatomi ve kimyada gerçekleşen gelişmeler ve bunlara eşlik eden alet kullanımı modern dönemde deneyimciliğin yükselişinde rol oynamıştır. Deneysel yöntemin gücünün fark edilmesi, daha ileri deneyimci araştırmaların yapılmasına öncülük etmiştir. Bunun sonucunda bilim derneklerinin veya akademilerinin meydana gelmesini sağlayan bilim adamları arasında yeni etkileşimler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler soyluların saraylarındaki ve üniversitelerdeki değişimler sayesinde teşvik edilmiştir. Bunun sonucu olarak tecrübe sayesinde üretilen bilginin otoritesine duyulan inançta köklü bir değişim meydana gelmiş ve deneysel yöntem bilim devriminin en asli unsurlarından biri haline gelmiştir.⁶

Moderniteye geçiş döneminde matematiğe göre doğayı yorumlamanın, dolayısıyla yöntem bilincinin teorik zemininin oluşmaya başladığını görmekteyiz. İnsan, dış dünyaya bu sayede hâkim olduğunu, sanat ve teknik ile bütün dünyayı şekillendirebileceğini, tüm canlıları yönetebileceğini düşünmeye başlamıştır. Bunu başarabilmesinin en önemli yolu zekâsını kullanma becerisinin geliştiğini somut verilerle görmeye başlamasıdır. Bu dönemdeki düşünürler insan zihnindeki matematiksel

⁵ John Henry, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, çev. Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 22.

⁶ John Henry, *a.g.e.*, s. 46.

fakülte bölüm/işlev sayesinde bütün varlığa hâkim olma imkânının doğduğuna inanmaya başlamışlardır. Buna göre eğer bu yetenek olmasaydı duyular ve deneyimin insafına kalmış olsaydık bütün sanatlar şaşardı.⁷

Felsefi Düşüncenin Zemini Olarak Matematik

Matematik bilimleri her zaman uygulamaya dönük ve faydalı bilgiyle ilişkilidiler ve matematiği uygulayan düşünürler kendilerine ait matematiksel teknikleri gerçek dünyaya nasıl uygulayacaklarını sınıyorlardı. Bu yaklaşım tarzı 17. yüzyıl biliminin deneysel yönteminin asli kaynaklarından biriydi.⁸ Yukarıda belirttiğimiz gibi matematik bilimler hem pratik yaşamı kolaylaştıran bilgiler ortaya koymakta hem de varoluşu yeni baştan anlamak için dönemin düşünürlerine teorik imkânlar sunmakta idi. Doğanın matematikselleştirilmesi olarak niteleyebileceğimiz bu teorik zemin felsefi düşüncede yöntemsel refleksiyon için de iyi bir zemin teşkil etmiştir. Böylece tıpkı doğa bilimsel yapıdaki matematiksel örüntüler gibi felsefi yapılanmayı da bu örüntülerle besleyerek hakikati elde etme çabası modern dönemin başlangıç filozoflarından Descartes’ın ilgisini çekmiştir. Descartes matematik bilimleri temelinde yöntemsel bir yapı kurgulayarak zaman ve mekândan bağımsız bir hakikati bulabileceğini düşünmüştür. Descartes’ın peşinden koştuğu şey kesinlik ve mutlak bilgiydi.⁹ Bu bilgiyi verecek olan temel disiplin ise matematik bilimleridir. Descartes’ın mantığına göre biz zihnimizi matematiksel yapıyla donatırsak kesin, hakiki, evrensel, genel-geçer bilgiye ulaşabiliriz. O, bu kabulden hareket ederek matematik bilimlerin işleyişini zihinsel düşüncenin temeli kabul etmiştir.

Varlığa ait araştırma alanının özellikle 17. yüzyılda bilimlerin kendi sistematiğini oluşturmaya başlamasıyla farklılaştığını düşünecek olursak Descartes’ın burada matematik bilimlere ait yöntemi bütün bilimlerin temeline yerleştirmek istemesinin temel sebebi ortaya çıkmaktadır. Farklı bilimler tarafından ortaya konulan bilgilerin uyumlu olması onun temel endişesidir. Bu uyumluluk insan yaşamında somut ilerlemelerinde temel kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bunu sağlayabilmenin yolunu ise yöntemsel birlikte görmektedir. O, yöntemi hakikate götüren yol, bütün ilimleri de yöntemsel birlik içinde tasarladığı için en güzel sonuçlara

⁷ A.C. Crombie, *Science Art and Nature in Medieval and Modern Thought*, Hambledon Press, London, 1996, s.14.

⁸ John Henry, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, s. 32.

⁹ Joel Kovel, *Tarih ve Tin*, çev. Hakan Pekinel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 58.

ulaşacağı vaadini vermektedir. Descartes için bu yöntemin temeli aritmetik ve geometridir. O, bu bilimlerin felsefeye göre daha öncelikli olduğunu düşünür.

Yöntem gereksinmesi bir sorun ya da güçlük yani bileşik bir doğa mevcut olduğu yerde başlamaktadır. Kartezyen yöntem zihnin açıkça göremediği önermelerde bir düzeni açığa çıkarma yoluyla temel işlemlere dikkat çeker. Tıpkı cebircinin sanatın üst dereceden denklemleri daha kolay denklemler haline sokması gibi yöntemin başlıca sırrı da zihni o konuda sahip olduğu daha yalın ve bilinmesi daha kolay olanlara analiz yoluyla yükseltmek ya da en uzak veya en gizli alanları sentez ya da bileşim yoluyla elde etmek amacıyla konuları bir diğerine eklenebilecek diziler haline getirmektir. Dolayısıyla matematik bilimlerin çalışmaları ve ondan ayrılmayan yöntemin öğrenilmesi bütün felsefeden önce gelmektedir. Bu şekilde felsefe yönteme uygun hale getirilmektedir. Fakat Descartes için felsefe sadece yöntem ile şekillenen bir bilim değildir. Felsefe, kendisine yöntem tarafında diğer bilimlere ilkelerini sağlamak, son çözümlemede en yalın ve en mutlak olanı belirlemek görevi verilen bilimdir.¹⁰

Descartes'ın içinde bulunduğu dönemde bilimlerin temelde ayrılmış olmaması matematiği hem doğa bilimlerinde hem de felsefi konularda içselleştirmek istemesinin önemli bir nedenidir. Kendisinin bütün ilimlerin birbiriyle bağlantılı olduğu ve tümünün birden öğrenilmesinin zaruretine değinmesi bunun göstergesidir. Ona göre bütün ilimler öyle birbirine bağlıdır ki hepsini birden öğrenmek birini ötekilerden ayırmaktan daha kolaydır. O halde bir kimse hakikati ciddi olarak aramak istediğinde özel bir ilmin tetkikini seçmemelidir. Descartes'a göre bunun sebebi ilimlerin bölümlerinin birbirine bağlı bir bütün olmasıdır. Burada yöntemsel birliğin araştırmaları kolaylaştıracağına ve farklı bilimlerin alanına giren en karmaşık konuları bu birlik sayesinde çözebileceğine inanan Descartes, bütün ilimlerden faydalanacak olan kişinin özel tetkiklerle uğraşanlardan daha çok ilerlediğini ve yalnız başkalarının arzu ettiği bütün şeylere değil, ümit ettikleri en güzel neticelere de varacağını savunmaktadır.¹¹

Hakikate ulaşmak için en büyük araç olarak gördüğü yöntem, Descartes'ın kendisinden önceki düşünürlere göre kendisini farklı ve hakikate daha yakın hissetmesine neden olmuştur. Onun bu yaklaşımı

¹⁰ Jean-marie Beyssade, “Descartes: Felsefi Bir Devrim Mi?”, *Cogito*, çev. Tülin Bumin, Sayı:10, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 70.

¹¹ Rene Descartes, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, çev. Mehmet Karasan, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997, s. 5.

dönemindeki bütün düşünürlerde bulunmaktadır. Modern olanın en büyük ayırımı olan kendine kadar gelen düşünce geleneğinin hakikati yakalayamadığı kendi bulgularının ise hakikate götürücü yol olduğu iddiası burada da görülmektedir. Descartes, ilkeleri arasına koyduğu bütün hakikatlerin her zaman herkesçe bilinmiş olmasına rağmen şimdiye kadar bu hakikatleri felsefenin ilkeleri olarak tanıyan hiç kimsenin olmadığını savunmaktadır.¹² O, ortaya konulan ve aslında temellerinin oldukça eski olduğunu ve kimse tarafından ortaya konulmadığını söylediği bu yöntem sayesinde oldukça önemli ve başka insanların habersiz olduğu bazı hakikatleri keşfettiğine inanmakta ve bu yöntemin doğruya götürdüğünü kendi içsel yaşantısından hareketle temellendirmektedir.¹³

Descartes hakikati yöntemsiz aramaktansa hiç aramamanın daha iyi olduğunu düşünmektedir. Yöntemi terk etmek ve araştırmaya bu şekilde devam etmek ona göre tabiat ışığını karartır, düşünceyi köreltir ve karanlıklar içinde yürümeye başlamak demektir. Descartes'ın yöntemden anladığı şey matematik bilimlere ait şaşmaz ve kolay kurallardır. Bu kuralların yönlendirmesine tabi olan kişiler hiçbir zaman yanlış doğru yerine almayacak ve boş emeklerle kendilerini yormaksızın azar azar ilimlerini arttırarak bile bildikleri bütün şeylerin doğru bilgisine ulaşacaklardır.¹⁴

Hakikatin bilgisine iki yoldan varıldığı düşünüldüğünde tecrübe ve çıkarım arasında çıkarımı tercih eden düşünür, tecrübenin çoğu zaman aldattıcı olduğunu fakat çıkarımında yetersiz olduğunu belirtmektedir. Bunun üstesinden gelmenin, yanlıştan ve şüpheden uzak durmanın yolu ise Descartes için aritmetik ve geometridir. Ona göre yalnız bu ikisi tecrübenin belirsiz kıldığı hiçbir şeyi mutlak olarak kabul etmeyecek derecede saf ve basit şeylerle uğraşırlar ve tamamıyla muhakeme yoluyla çıkarılan birtakım neticelerden ibarettirler. Böylece onlar bütün ilimlerin en kolay ve en açıktır. Yöntemsel alt yapısını bu iki bilime dayandıran ve buradan yola çıkılınca hakikati elde etmenin kaçınılmaz olduğuna inanan Descartes'a göre insanın bu iki bilimle yanlış yola gitmesi imkânsızdır. Hakikatin doğru yolunu arayanların aritmetikle geometrinin ispatlarına eşit bir kesinlik ve şüphesizlik elde edilmeyen hiçbir şeyle uğraşmaması gerekir.¹⁵ Matematiğe ait idelerin doğuştan zihnimizde olduğu varsayımı doğal olarak Descartes'ın

¹² Rene Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, Maarif Matbaası, 1943, s.17.

¹³ Rene Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, s.27.

¹⁴ Rene Descartes, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, s. 16.

¹⁵ Rene Descartes, *a.g.e.*, s. 9.

bu ideleri Tanrısal güvence altına almasına ve bizi asla yanlışla sürüklemeyeceği inancına götürmüştür.

Yöntemin faydasının büyük olduğunu ve onsuz ilimleri incelemeye koyulmanın zararlı olduğunu düşünen Descartes, yöntemsel refleksiyonun doğuştan insan zekâsında izleri olduğuna, herhangi bir sorunun çözümünde kullanılan analiz ve cebir yönteminin doğuştan ilkelerinden meydana gelmesinin ürünleri olduğunu savunmaktadır.¹⁶ Descartes’ın buradaki amacı matematik bilimlere dayalı yöntemin bütün bilimlerin kullanabileceği evrensel bir yönünün olduğunu açığa çıkarmak, bunu da felsefe yolu ile yapmaktır. İnsan açısından bilinmesi mümkün olan her şeyin kesin doğru bilgisini verecek olan bu teorik zemin yanıltıcı bilgiler verdiği düşünülen deney üzerine değil akıl üzerine temellendirilmiştir.

Kesin bilgiyi ortaya koymaya çalışan Descartes’a göre geometri aksiyomları, temel cebir denklemleri ve mantık prensipleri insan aklına dışarıdan girmiş olamaz. Çünkü bunlar dışarıdan gelen şeyler olsaydı duyuların aracılığıyla bilineceklerdi ve yanılma payı taşıyacaktardı. Bu bilgiler insanın tasarımlarının bir sonucu da olamazlar; çünkü tasarlama bir hayal şekline girebilir, insan gerçekte karşılığı olmayan düşünceleri hayalinde istediği şekilde bağlayabilir.¹⁷

Matematiksel doğrulukların ezeli ve ebediliğini, onların Tanrısal anlığın doğasına ait olmaları ile ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkilendirme sonucunda Descartes dünyayı da geometrik belirlemelere göre uzunluk, genişlik ve derinlik hesaplamalarına göre anlamlandırmıştır. Ernst Cassirer’e göre bu anlayış bizim madde olarak adlandırmaya alıştığımız şeyin, kendi saf varlık niteliğine göre, mekâna, yayılıma indirgenmesine ve doğa bilgisi açısından yeni bir norm’un oluşmasına neden olmuştur. Böylece biz doğanın içeriksel doluluğunu ve çeşitliliğini ancak geometrik bir şematizm vasıtasıyla ifade edebildiğimizde, doğanın kavranışından, onun içindeki varlığa ve yasallığa hakiki bir vukufiyetten söz edebiliriz.¹⁸

Descartes, zihinde işlettiği yöntemsel yapıyı matematik ilkelere göre kurgulamış ve bu yapıyı dış dünyaya yansıtmıştır. Buna göre o, insan aklının doğrudan ve aracısız bir şekilde doğal gerçekliğe yönelip, doğal olguları ve bu olgular arasındaki nedenselliği saptayabileceğini düşünmektedir. Demek

¹⁶ Rene Descartes, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁷ Uluğ Nutku, “Descartes’ın İmmanent Apriorisi”, *Felsefe Arkivi*, Sayı:20, İstanbul, 1976,s. 64.

¹⁸ Ernst Cassirer, *Bilginin Fenomenolojisi*, çev. Milay Köktürk, Hece Yayınları, Ankara, 2005, s.624.

oluyor ki Descartes sayılar ve geometrik şekiller yoluyla doğanın tüm gerçekliğini bileceğini düşünmektedir. Burada ortaya çıkan diğer bir denklem ise hakikat ve yöntem arasında bir zorunluluğun olduğunun gösterilmesidir.

Descartes’ın yöntemi, onun iddiasına göre, herhangi bir hakikati keşfetmek için zihnin kuvvetlerini kendilerine doğru çevirmek, gereken şeyleri sıra ve düzene koymaktan ibarettir. Böylece, eğer girift ve karışık önermeleri basamak basamak daha basit önermelere götürecektir, sonrada daha basit önermelerin sezgisinden hareket ederek yine aynı basamaklardan geçmek suretiyle başka bütün önermelerin bilgisine kadar yükselmeyi deneyerek metodu takip edecektir.¹⁹Anlaşılmaktadır ki Descartes, açık ve seçik bilgiyi elde edebilmek için duyular yoluyla oluşturulmuş deney bilgisi yerine bir yöntem olarak matematiğe ait tümdengelimini tercih etmektedir. Tümdengelim yöntemiyle bizi sonuçlara ulaştıran araç, dışarıda yaptığımız deneysel denemeler değil, akıldır. Matematik ve mantıkta da aynı şekilde akıl yürütme teknikleri kullanılır. Matematikte en basit önermelerden yola çıkılır. Akıl yürütme yoluyla adım adım ilerlenerek karmaşık sonuçlara ulaşılır. Felsefe ve diğer bütün bilimlerde de doğru sonuçlara ulaşmak için bu yolun takip edilmesini Descartes gerekli görmektedir.

86

Descartes’ın matematik yönteminin özelliği kalkış noktasını birtakım aksiyomlardan değil, kuşku aracılığıyla vardığı birim niteliğinde doğruların olduğu bir sistem olmasıdır. Onun uyguladığı matematiksel yöntem ilk aşamada olanaklı olan en yalın, bölünemez bir birime varmayı, kalkış noktasının bir çözümleme süreci sonunda ulaşılmış daha çok çözümlenmesi olanaksız olan bir bilgi biçimi olmasını gerektirmektedir. Yani daha yalın ve basit doğrulardan kalkılarak hakikatlere ulaşma çabası yöntemin temel amacıdır. Burada Descartes, belirlediği yöntemini aklın belirli yetilerine dayanarak geliştirmiştir. Bu yetiler yukarıda belirttiğimiz gibi sezgi ve tümdengelimdir. İkincil bir önem taşıyan tümevarım ise sezgi ve tümdengelim aracılığı ile edinilen bilgilerin bir çeşit doğrulamasını, bir bütünsellik içinde saklanmasını sağlar. O halde asıl üzerinde durulması gereken yetiler sezgi ve tümdengelimdir.²⁰

Görüldüğü gibi Descartes felsefesinde yöntem, felsefenin yapımını içeriden ve kuşkunun yönlendirilişine varıncaya dek belirler. Yöntem matematik üzerine düşüncelerden ortaya konulmuştur ve her türlü metafizik araştırmadan önce düzen ve ölçü taşıyan bütün nesnelere uygulanmak için düşünülmüştür. Descartes’ın felsefesinde anlaşılacağı üzere her zihin, doğası

¹⁹ Rene Descartes, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, s. 23.

²⁰ Gülnur Savran, “Düşünüyorum Öyleyse Varım”, *Felsefe Arkivi*, Sayı:21, İstanbul, 1978, s. 160.

gereği ve her türlü yöntemden önce, akıl ya da sağduyu adını vereceğimiz doğruyu yanlıştan ayırt etme gücüne sahiptir. Sezgi ve tündengelim olarak tasarladığı iki temel entelektüel yöntem ise bu doğal gücü açığa çıkarmaktadır.²¹ Görülmektedir ki Descartes’ın matematik ilkelere dayandırdığı yöntem bütün bilgi alanlarında karmaşıklığın basite indirgenmesini, bunun olabilmesi için de bir bütünün teker teker öğelerine ayrılarak, önce en basit öğenin belirlenmesini, bu basit öğeden yola çıkarak diğerlerini açıklamayı amaçlamaktadır.

Descartes ortaya koyduğu ilkelerden hareket edilerek henüz söylenmemiş birçok hakikatin de keşfedilebileceğini, bu şekilde azar azar bilinenlerden bilinmeyenlere geçmek suretiyle, zamanla, bütün felsefenin tam bir bilgisinin elde edilebileceği, hikmetin en yüksek basamağına da çıkılabileceğini belirtmektedir. Deyim yerindeyse zaman üstü ve evrensel bir yapısının olduğunu düşündüğü bu ilkelerin ardından gidildiğinde başka hakikatlere rast gelmenin imkânsız olduğunu savunan Descartes, bu ilkelerin en önemli niteliği olarak insan yaşamını ilerletmesi olarak görmektedir.²² Buradan da anlıyoruz ki Descartes’ın amacı dünyayı insanın kullanması ve çıkarı yönünde dönüştürme gücünde olan işlevsel, etkin bir bilimi temellendirmekten başka bir şey değildi. Bunu da ancak matematiksel yöntem üzerinden yapacağını düşünmektedir. Onun dış dünyayı anlama denemesi de tamamen bu yöntem üzerindedir. O, matematik yöntem ile fiziksel gerçekliğin doğasının elde edilebileceğini düşünmektedir. Bize göre bu çabanın temeli varlığı insanın lehine manipüle etme amacından başka bir şey değildir.

Descartes’ın oluşturmaya çalıştığı yöntemin temelinde aklın doğru düşünmesinin nasıl sağlanacağı değil, doğru düşünmekte olan akli doğal yönelişinden alıkoyan nedenlerin nasıl ortadan kaldırılacağı vardır. Burada filozofun aklın yöneltilmesi için önerdiği kurallar, sınırlı bir kuvvet olarak aklın hangi yöntemler izlediğinde kendi doğası istikametinde ulaşılabilir bütün gerçeklikleri elde edebileceği sorununa odaklanarak mekanikçi bir bakış açısından ortaya konulmuştur. Mekanik zihnin temelini manevi zihin oluşturmaktadır, bunun Descartes felsefesindeki tam karşılığı ise geometrik süreçlerin cebirsel süreçlerle ifade edilmesini sağlayan analitik geometridir. Descartes için salt anlama yalnızca zihindeki içkin kuvvetin anlaşılmasıdır. Salt cismin anlaşılması ise yalnızca eylemin anlaşılmasından ibarettir. Böylece onun bütün fizik düşüncesi geometri anlayışından başka bir şey

²¹ Jean-marie Beyssade, “Descartes: Felsefi Bir Devrim Mi?”, s.69.

²² Rene Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, s.25-26.

değildir.²³ Koyre'ye göre ise madde ve uzay özdeş değildir, öyleyse fizik geometriye indirgenemez ve paradoksal olarak Descartes'ı bir açmaza götüren şey tam da böyle yapmaya kalkışmasıdır.²⁴Descartes'ın burada aynı zamanda olgusal olanı metafizik formülasyonlar üzerinden anlamının yolunu açmıştır.

Evrensel yönelme isteği, Descartes'da her şeyin temelini aramak gibi bir tutkuya dönüşmüş, bu tutku bir yandan evrensel kuşkuyu getirirken bir yandan evrensel matematik inancını getirmişti. Öyle bir bilim olmalıydı ki, bu bilim tüm ilişkileri evrensel genişlikte bir açıklığa kavuşturmalıydı.²⁵ Descartes aklın bir ürünü olan matematiğin her türlü sorunu çözebilecek yeterliliğe sahip olduğuna inanmıştır. Bundan dolayı o, felsefenin matematiksel bir yapı ve işleyişten başka bir şey olmaması gerektiğini ve bütün tekniklerin ortaya çıkarılmasının matematikle mümkün olabileceğini düşünmüştür. Fakat bu yaklaşım belirli ilkeler üzerinden epistemoloji ve ontoloji kurmaya çalıştığı için özgün düşüncenin önünü kapatmaktadır.

Descartes'ın uygulamak istediği yöntemde geometri problemleri de cebirsel biçimlerine indirgenerek ele alınabilecekti. Bununla birlikte, bunların bu biçimlerle oluşması için, yöntemin, tüm öteki bilimlere, yani aklın doğru kullanımının basit olasılıkları saf dışı etme ve kesinliğe ulaşma olanağı verdiği disiplinlere yayılması gerekiyordu. Descartes'ın ortaya koyduğu bu bilim alanı astronomi, müzik, mekanik ya da uygulamalı matematikler alanının çok ötesine geçer; doğal olarak fizyoloji ve mekaniğin ilişkili olduğu bütün fizik alanını kapsarlar ve hatta metafizik ve ahlak gibi felsefe alanlarına da uzanırlar.

Descartes için felsefe ne metafizik gibi temel bir öge ne de en yüksek ve en mükemmel ahlak gibi sonuçta ulaşılabilecek bir bilgi dalıdır. Felsefe, fizik, mekanik, tıp ve hatta matematik gibi dalların bilim olmaya hak kazandığı bilgi ağacıdır. Diyebiliriz ki Descartes'ın evrensel ve ilerlemeci bilim düşüncesi onun felsefesinin temel amacıdır. Bu amaca ulaşabilmek için ise ezeli ve ebedi hakikatleri ortaya çıkaracak bilim olan matematiğe güvenmektedir. Matematik bilimlerin ölçüt birliği ortaya konulan verilerin ikna ediciliğini sağlayacaktır. Ona göre ikna, bizi kuşkulandırmaya itebilecek güçte bazı sebepler mevcut olduğunda söz konusudur. Fakat eğer daha güçlü bir sebeple bunu karşılayabildiğimizde artık bilim olmaktadır.

²³ Sadık Türker, *Batı Düşüncesinde Üçleme Sorunu*, Külliyat Yayınları, İstanbul, 2012, s. 211-214.

²⁴ Alexandre Koyre, *Bilim Devrim ve Newton*, çev. Nur Küçük, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006, s. 97.

²⁵ Afşar Timuçin, *Descartes Felsefesine Giriş*, Bulut Yayınları, İstanbul, 1999, s. 143.

Descartes için matematiğin verimliliği onun varolan şeylerin ilgisini elde etmek için evrensel bir yöntem olarak kullanılma imkânı olduğunu düşünmesinden ileri gelmektedir. Matematik bilimlerin tanrısal bir güvenceden sonra kesin olarak bilim haline geleceğine inanan Descartes’a göre matematik hakikatlerin özelliği kendilerini bütün zihinlere ezeli adalet yarasında olduğu gibi kabul ettirmeleridir.²⁶ Descartes’ın yönlemsel yapıyı matematik idelerine yaslamış olmasının temelinde onları Tanrının doğuştan içimize yerleştirdiği inancı bulunmaktadır. İşte bunun için apaçıklığı ve kesinliği olan bu ideler bize bütün hakikati verebilecektir. Bu kabul sonucunda elde edilecek bilgilerin evrenselliği kadar yöntemin evrenselliği fikri de ortaya çıkacaktır. Descartes’ın buradaki amacı dünyayı düz kavrayışımızın, doğuştan gelen anlaşılabilir ilkeler yoluyla basit birimlerden nasıl inşa ettiğini göstermek böylece gündelik olanın bir global felsefi açıklamasını verebilmektir.²⁷

Descartes’ın amacı aklın işleyişini matematiksel yapıya büründürerek apaçık ve kesin bilgiyi elde etmektir. Fakat onun bu çabasının temel problemi zihinden hareketle bütün varlığın anlaşılabilmesi varsayımının ortaya çıkması ve otantik anlama deneyimi olarak tanımlayabileceğimiz bütün toplumsal ve tarihsel unsurları saf dışı bırakmasıdır. O halde bu matematiksel formlara uygun olan alanlar anlam değeri taşıırken bu formların uygulanamayacağı alanlar anlamsız hale gelecektir. İşte bu tür bir tanımlama ile yapılan anlama refleksiyonu hem monolojik hem de zihin merkezli olarak yola çıktığı için hiyerarşik bir anlam ufku ortaya çıkaracaktır. Anlamanın, bilginin kaotik görünümünden kurtarılacak evrensel bir boyuta getirilme çabası hakikati sabit bir yapı olarak kabul etmenin ve kavranabileceği inancının sonucudur.

Descartes’ın muazzam etkileyici bilimsel yazılarının çıkmasından sonra, fizikçilerin çoğu evrenin mikroskopik cisimciklerden oluştuğunu ve tüm doğal görüngülerin bu cisimciklere ilişkin şekil, boyut, hareket ve etkileşim kavramlarıyla açıklanabileceğini varsaymaya başladı. Bu ilkelerin kaynağı da görüldüğü kadarıyla hem metafizik hem de yönlemseldi. Metafizik açısından, ilkeler bilim adamına evrenin hangi tür nesnelere içerip, hangilerini içermediğini ‘dikte’ ediyordu: kısacası var olan sadece hareket halindeki madde idi. Yöntem açısından ise yasalar cisimciklerin hareketlerini

²⁶ Jean-marieBeysade, “Descartes: Felsefi Bir Devrim Mi?”, s.64-65.

²⁷ Charles B. Guignon, “Heidegger ve Bilgi Problemi”, *İnsan Bilimlerine Prologomena*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s.389.

ve etkileşimlerini belirlemeli, açıklama ise ‘verilmiş’ herhangi bir doğal görüngüyü maddenin bu yasalara uyan hareketlerine indirgemeliydi.²⁸

Yaptığı matematik araştırmaları sonucunda Descartes matematiğin incelediği şeylerin yalnızca düzen ve ölçü olduğu sonucuna varmıştır. Kendi deyimiyle, bu ölçüyü sayılarda, şekillerde, yıldızlarda, seslerde veya başka şeylerde aramanın önemi yoktur. Böylece özel bir konu ile sınırlanmaksızın, düzen ve ölçü üzerine çıkabilecek her problemi cevaplayabilecek genel bir bilimin bulunmasının gerektiği açıktır ve bu bilim de evrensel matematiktir.²⁹Descartes’ın bütün problemlerin cevabını matematiğe indirgemesi pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu konuya değinen Bozkurt, Descartes’ın ontolojisinin olgulardan türetilmemiş bir bilim ontolojisi olduğunu, bundan dolayı da matematiksel ontolojiye dayalı olan bu bilim tikel, eğreti olmakla kalmayıp, gerçek dünyaya ilişkin gerçek bir bilginin bilimi olmayı da başaramadığını belirtir. Eskiçağ ya da Ortaçağ insanı her şeyden önce doğayı seyretmeye çabalarken, modern insan onu ele geçirmeye veya doğaya egemen olmaya çalışmıştır. Bozkurt’a göre Descartes’ın klasik fiziğinin insanı doğanın hem sahibi hem efendisi kılması gereken “scientia activa, operativa”nın mekanist eğilimini bu etkin olma, egemen olma arzusuyla açıklamak gerekir.³⁰

Sonuç

Doğa bilimlerindeki pek çok gelişme ve bu gelişmelerin insan yaşamını olumlu etkilemesi Descartes gibi düşünürleri cesaretlendirmiş ve varlık kategorilerine hükmedecekleri inancını güçlendirmiştir. Descartes için bu hükmetme ancak açık, seçik yani herkesin uzlaşabileceği evrensel bilgiyle mümkündür. Descartes’ın açık, seçik ve doğru bilgiye ulaşmanın yolunu matematikte görmesi ve bütün bilimlerinde bu yöntemi takip etmesi gerektiği fikrine götüren temel etken de yeni doğa bilimidir. Bu bilimin oluşumunda büyük katkısı olan Kopernik, Kepler ve Galileo doğanın matematiksel bir yapısının ve bir birliğinin olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Bu düşünürlere göre bu yapıyı anlamının tek yolu da matematiktir. Bu yaklaşımın Descartes üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Hatta Nejat Bozkurt bu etkinin o kadar fazla olduğunu düşünmektedir ki Descartes

²⁸ Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, 1991, s.67.

²⁹ Rene Descartes, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, s. 34.

³⁰ Nejat Bozkurt, “Descartes Gerçekten Modern Çağın Öncüsü Müdür?”, *Cogito*, Sayı:10, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 121.

felsefesini bu açıdan özgün bulmamaktadır. Ona göre cebirsel/matematiksel kökenli Descartes’çı yöntem anlayışı yeni ve özgün bir anlayış değildir. Bu yaklaşım Galileo’nin bilimsel yönetime getirmiş olduğu “indirgeyici yöntem” ile “birleştirici yöntem” in felsefi düşünceye uyarlanmış biçimidir.³¹Descartes’tan önceki yüzyılda matematik bilimlerin etkinliğinin hemen bütün sahalarda kendisini göstermeye başlaması, pratiğe dönük verimli sonuçların bu bilimlerle ilişkilendirilmesi de 17. yüzyıl düşüncesini önemli derecede etkilediği kuşkusuzdur.

Matematiğin sonuçlarının özellikle 17. yüzyıl düşünsel ortamı düşünüldüğünde tartışılmaz olması, onun bir yöntem olarak kullanıldığında bütün diğer bilimler arasında bir ölçüt birliği sağlayabileceği umudunu ortaya çıkarmıştır. Descartes için matematiğin önemi konuların varlığına ya da yokluğuna karşı kayıtsız olmasından kaynaklanır. Geometri zaten eskiden beri imgelemin yarattığı figürleri incelemekten vazgeçmiş, modern cebirle de matematik sayıların tikelliğinden kendisini kurtarabilmiştir. Her iki bilimin konularına kayıtsız “soyut” olması matematiğin “aklı iyi yönlendirme ve bilimlerde doğruluğu arama” için evrensel bir yöntem olması için elverişli kılmıştır.³² 17. yüzyılla birlikte böyle bir zeminden hareket eden düşünce yapılanmaları düşünsel, toplumsal yapılanmaları nesnelleştirmiş, özne ile nesne arasındaki diyalojik ilişkinin tümünden ortadan kalkmasına neden olmuştur. O halde olguları ve olayları sadece belirli ilkeler etrafında anlamanın dışına çıkma imkânı da ortadan kalkacaktır.

Sadece matematik örüntülere dayalı bir refleksiyon, başı ve sonu belli olan bir takım yorumları beraberinde getirecektir. Bu bilgi ile yola çıldığında varolana ait bütün şifreler tek tek çözülecek demektir. Descartes’ın inancına göre matematiksel bilgi varolanı öyle kavrar ki, bu kavrama minvaliyle kavranılan varolanın varlığına sahip olduğumuzdan emin olabiliriz. Burada yapılan bilme eylemini gerçekleştiren zihnin dünyaya kendi varlığını dikte etmesidir. Heidegger ise bu tip tek taraflı bir ontoloji kurulumuna karşı çıkmaktadır. Ona göre dünyanın ontolojisini belirli bir bilime yani matematiğe dayandırmak mümkün değildir. Böylece Descartes felsefi olarak, geleneksel ontolojinin sonuçlarını yeniçağ metafiziksel fiziğine ve onun transendental temellerine nakletmiştir.³³ Bu etkiye değinen Gadamer, Descartes’ın yöntem üzerine yaptığı çalışmanın modern bilimin

³¹ Nejat Bozkurt, a.g.e., s. 120.

³² Tülin Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s.40.

³³ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s.99.

“HAKİKATİ KEŞFETMENİN YOLU OLARAK YÖNTEMLİ DÜŞÜNME”
Yakup KAHRAMAN

gerçek manifestosu olduğunu belirtir. Bu bağlamda da Gadamer, Descartes'ın doğanın matematiksel bilgisinin metafiziğe uygunluğu hakkındaki düşünce meditasyonlarının bütün çağa görev yüklediğini düşünür.³⁴

Descartes ve sonrasında en önemli paradigma değişimi doğanın artık Aristotelesçi yorumunun yerini dolduracak teorik zeminin oluşmasıdır. Bu teorik zemin ise matematik bilimlere dayalıdır. Buna göre artık varoluş matematiğin ve dolayısıyla bu ilkeleri zihninde taşıyan öznenin nesnesidir. Bütün anlama ve oluşum süreçlerinde varolan her şey edilgendir. Bilgiyi ve bilimi meydana getirecek olan öznedir. Özne bu bilgiyi matematik yoluyla doğadan alacak ve ona hükmedecektir. Varlığın uzamsal yapısı matematiğin konusu olmasının en önemli sebebidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu yaklaşım varlığı nicelleştirmiş ve bu yönüyle de bilimin konusu yapmıştır.

³⁴ Hans Georg Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, 2. Cilt, çev. Hüsametdin Arslan İsmail Yavuzcan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2009, s. 277.

KAYNAKÇA

- Bernal, J.D., *Tarihte Bilim*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2008.
- Beyssade, Jean-marie, “Descartes: Felsefi Bir Devrim Mi?”, *Cogito*, çev. Tülin Bumin, Sayı:10, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Boyer, Carl B., *History of Analytic Geometry*, Dover Publication, New York, 2004.
- Bozkurt, Nejat, “Descartes Gerçekten Modern Çağın Öncüsü Müdür?”, *Cogito*, Sayı:10, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Bumin, Tülin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Cassirer, Ernst, *Bilginin Fenomenolojisi*, çev. Milay Köktürk, Hece Yayınları, Ankara, 2005.
- Crombie, A.C., *Science Art and Nature in Medieval and Modern Thought*, Hambledon Press, London, 1996.
- Gadamer, Hans Georg, *Hakikat ve Yöntem*, 2. Cilt, çev. Hüsamettin Arslan İsmail Yavuzcan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2009.
- Descartes, Rene, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, Maarif Matbaası, 1943.
- Descartes, Rene, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, çev. Mehmet Karasan, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997.
- Guignon, Charles B., “Heidegger ve Bilgi Problemi”, *İnsan Bilimlerine Prologomena*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002.
- Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.
- Henry, John, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, çev. Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.
- Koyre, Alexandre, *Bilim Devrim ve Newton*, çev. Nur Küçük, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kovel, Joel, *Tarih ve Tin*, çev. Hakan Pekinel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994
- Kuhn, Thomas S., *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, 1991.
- Nutku, Uluğ, “Descartes’ın İmmanent Apriorisi”, *Felsefe Arkivi*, Sayı:20, İstanbul, 1976.
- Ronan, Colin A., *Bilim Tarihi*, TÜBİTAK, çev. Eklemeddin İhsanoğlu, Feza Günergun, Ankara, 2003.
- Savran, Gülnur, “Düşünüyorum Öyleyse Varım”, *Felsefe Arkivi*, Sayı:21, İstanbul, 1978.
- Timuçin, Afşar, *Descartes Felsefesine Giriş*, Bulut Yayınları, İstanbul, 1999.
- Türker, Sadık, *Batı Düşüncesinde Üçleme Sorunu*, Külliyyat Yayınları, İstanbul, 2012.

“HAKİKATİ KEŞFETMENİN YOLU OLARAK YÖNTEMLİ DÜŞÜNME”
Yakup KAHRAMAN

94